MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

X. KÖTET. 1914 MÁRCZIUS 3. SZÁM.

Keresztneveinkről.

A készülő etymologiai szótárba, a mint az a megjelent első füzetből látható, felvettük a magyar nyelvben levő keresztneveket is. E munkánknak azon része, a mely egy-egy keresztnév eredetére vonatkozik, látszólag könnyű volt. Ha azt akarjuk tudni, minő eredetű a m. *Ágoston, Albert, Ambrus, Antal, Benedek, Fülöp* stb., egyszerűen veszünk egy olyan nyelvet, a hol az *Augustinus, Albertus, Ambrosius, Antonius, Benedictus, Philippus,* stb. *-us* nélkül hangzik s kész a hangtanilag kifogástalannak látszó egyeztetés, hogy e magyar keresztnevek nem a latinból, hanem vagy az olaszból, vagy a németből, vagy pedig a szlávból való kölcsönzések, mert hisz itt találunk *Agostino, Alberto, Ambrosio, Antonio* ∾ *Anton, Benedikt, Filippo* ∾ *Philipp* stb., azaz *-us* nélküli alakokat, s ezekből a keresztnevek magyar alakjai hangtanilag látszólag kifogástalanul vezethetők le.

Ha már most meggondoljuk, hogy lat. *-us*-t feltüntető keresztnevünk, vagy más tulajdonnevünk alig van (vö. mégis: *Miklós* ∾ *Nicolaus, Domonkos* ≺ *Dominicus, Jézus Krisztus* ≺ *Jesus Christus*), ellenben olyan keresztnevünk, a melynek a magyarban éppen csak az *-us*-nak megfelelő szótagja hiányzik, igen sok, azt kell mondanunk, ha a fenti hangtani érv alapján történő bizonyítás az egyedül helyes, hogy az *-us* nélküli latin keresztnevek nem az egyházi latin, tehát nem műnyelv útján, hanem olyan úton terjedtek el, a melyet ma népi úton való elterjedésnek szoktunk nevezni.

Így gondolkoztam ez átvételekről én is* egész addig, míg az etymologiai szótár kéziratának első íveit sajtó alá nem kellett rendeznünk. Ekkor azonban kétségeim támadtak a fenti magyarázat helyességében, még pedig a következő okokból:

* Lásd „Szláv jövevényszavaink" cz. munkám I. 2. részét.

Akadnak olyan *-us* nélküli magyar keresztnevek, a melyeket hangtani úton látszólag sehonnan sem lehet megmagyarázni. Ilyen név a többek közt a *Pál* ∾ lat. *Paulus* keresztnév is. Az olaszban ilyen alakjai vannak: *Paolo*, *Pavolo*, *Pagolo*, *Polo*, *Pollo*, *Poulo* (l. Melich, Szláv jöv. I, 2 : 201). Innen a magy. szót lehetetlen megmagyaráznunk. Hasztalan fordulunk a német nyelvhez (*Paul*, *Paulus*) és a szláv nyelvekhez is. A szláv nyelvekben ilyen alakokat találunk: or. *Pàvelъ*, bolg. *Pàvelъ*, szerb-horv. *Pâvao* (gen. *Pâvla*), t. *Pavel*, cs. *Pavel*, lengy. *Paweł* stb. A kéttagú szó eredetibb **Pavlъ* alakból. A magy. *Pál* hangalakot, a mint azt már Asbóth Izvj. VII. 4, 316 kifejtette, a szlávból megmagyarázni nem lehet. Innen **Pól* vagy **Pávol* ≻ **Pávoly* alakot várnánk. Quid nunc? Elképzelhető-e az, hogy a magy. *Pál* olyan hangalakból való, a melyet v é l e t l e n ü l nem jegyeztek fel. Ilyen feltevésre, azt hiszem, legnagyobb szorultságunkban sem vetemedhetünk, s hozzáteszem, hogy a *Pál* keresztnév esete latin keresztneveink csoportjában nem magában álló. Valamennyi lat. *-us* ∾ ol *-o*-ra végződő keresztnévre az a megjegyzésem, hogy abban az esetben, ha mi olasz réven kaptuk őket, érthetetlen, mért nincs a szóvégi olasz *-o* helyén egy esetben sem *-a* pl. *Agostino* ≻ **Agostona*, pedig az olasz közszavakban levő *-o*-nak a magy. átvételekben vagy semmi (vö. *forint* ∾ *fiorino*), vagy *-a* szokott megfelelni (vö. *áspa*, *árticsóka*).

Ha az *-us* nélküli lat. keresztnevek csakugyan nem egyházi, tehát nem műnyelv, hanem népi úton terjedtek el olyan nyelvekből, a hol a lat keresztnév *-us* végzete hiányzott, tehát az olaszból, vagy a németből, vagy a szlávból, hogyan van az, hogy e n é p i e s n e k t a r t o t t á t v é t e l e k n e k csupán az *-us* nélküli alakja jött át, ellenben a megfelelő beczéző, kicsinyített alakjuk, a mely pedig igazán népi átvételnek volna nevezhető, úgyszólván egyetlen egyszer sem fordul elő. E kijelentésem így kissé merésznek, sőt túlzottnak fog feltünni azok előtt, a kik ismerik Szilasi Móricznak, vagy Simonyi Zsigmondnak idevonatkozó megállapításait. Szilasi „A beczéző (kicsinyített) keresztnevek“ cz. értekezésében épp az ellenkezőjét állitja. Szerinte „a m a g y a r b e c z é z ő n e v e k m i n d e n e s t ü l k ü l ö n ö s a l a k j u k k a l é s k é p z ő i k k e l e g y ü t t i d e g e n e k, m é g p e d i g j a v a r é s z b e n n é m e t é s t ó t k ö l c s ö n v é t e l e k“ (Nyr. XII, 252).

Szilasi ez eredményét magáévá tette, részben tovább fejtette Simonyi Zsigmond is (l. TMNy. 542—561 lapokat); S. különösen

több képzőről próbálta kimutatni az idegen, elsősorban szláv eredetet.

E túlzás ellen eddig csak egy szó hangzott el. Asbóth O. a Nyelvtud. I. 25—34. lapján foglalkozik a kicsinyitő képzőkkel is, s a többek közt ezt mondja: „Azt a kérdést, hogy mennyi itt a szláv hatás, mennyi a véletlen találkozás, lehetetlen úgy mellékesen eldönteni, ahhoz egy széles alapra fektetett önálló tanulmány szükséges, a mely mindenekelőtt a magyar nyelv történetéből és a rokon nyelvekből kifolyó tanulságokat tisztázza." A maga részéről hangsúlyozza, hogy a magy. *-ka*, *-ke*, *-acska*, *-ecske*, *-csa*, *-cse* kicsinyitő képzők nem szlávok. Ugyanakkor azonban megengedi, hogy a *Julcsa, Marcsa, Borcsa* tót hatás alatt keletkezett beczéző alakok lehetnek.

A magam álláspontját már most két helyen is ki fogom fejteni, először itt, másodszor azon a helyen, a hol a magyar nyelv finnugor eredetű kicsinyitő képzőiről szólok. Kezdem az olasz szavakkal. Ha pl. *Pétër* nevünkről azt hirdetném, hogy az olasz *Petro* ≻ *Pietro* mása, hogy van az, hogy az olasz keresztnév beczéző alakjaiból, a milyenek *Piero, Pero, Pietrino, Pierino, Pirino, Petrone, Pierozzo, Pieruccio, Pedrin, Peu* (l. Olivieri, Dizionario genovese-italiano, Genova 1851, 550—54. l.), egyetlen egy sincs meg nyelvünkben keresztnévi használatban. A magyarban vannak vagy voltak: *Petüs, Petës, Petërd, Pető, Petró, Petk, Pet* ∾ *Pét, Peta* ∾ *Pete, Peti, Petike* alakok, de olaszos egyetlen egy sincs. Idézhetnék más olasz példát is, így *Ágoston, Ambrus, Antal, Anna* stb. nevekre, az eredmény azonban ugyanaz volna. Az olasz keresztnévi beczéző képzőknek nyelvünkben nyoma sincs, ilyen képzők: *-olo* ∾ *-ola*, *-ino* ∾ *-ina*, *-etto* ∾ *-otto*: *-etta* ∾ *-otta*, *-izzo* ∾ *-izza*, *-inello* ∾ *-inella* stb. Ez a tény teljesen érthetetlen, ha az *-us* nélküli lat. keresztnevek az olasz nyelv útján jöttek volna át népi úton a mi keresztény terminologiánkba. A képzőkön kivül meg kell még említenem, hogy az olaszban régtől fogva közönséges beczézgető mód a keresztnév első szótagjának vagy szótagjainak elhagyása, így lesz az olaszban *Agostino*ból *Ostin*, *Alessio*ból *Lesciu*, *Ambrogio*ból *Brogio*, *Bartolomeo*ból *Meo*, *Filippo*ból *Lippo*, *Sebestiano*ból *Bastian* stb. Népi átvételeknél érthetetlen, hogy ezek a mi nyelvünkben nem terjedtek el, mikor állitólag az *-us* végű lat. keresztnevek egy része hozzánk népi úton az olaszból került. Van azonban egy keresztnév, a mely ez állitásomat czáfolni látszik. Ez a magy. *Sándor* név.

A lat. *Alexander*ből a magy.-ban szabályosan *Alëksándër* (vö. MargL. 184, 185, 186, 187 *alexander* neve vrat, uo. 218 caacky *alexander* vrnak, BodC. 7 nag *Alexander*rôl stb., *Alexandur* OklSz.) s ebből *Alëksándor* (vö. MünchC. naptári rész dec. 12 : *Allexandor*, uo. Márk. XV, 21 : *alexandor*nac, MargL. 185 : ez *alexandor* stb.), *Leksándër* lesz (vö. Csánki, II, 586, Pais, MNy. IX, 178). E magy. alakváltozatokból érthetetlen a magy. *Sándor* név (hibásan magyarázta Szarvas, Nyr. VI, 98, XIII, 156), a mely alak emlékeinkből keresztnévben és helynévben a XII. sz. óta sűrűen kimutatható. Legkönnyebbnek látszik e keresztnevünket az olasz *Alessandro* beczéző alakjából: *Sandro*ból származtatni. Így gondolta ezt Szilasi is, l. Nyr. XII, 247. A magyarázat azonban csupán a szó elejére kifogástalan, a magyar szó végére azonban nem az. A magyar *Sándor*nak régibb alakja *Sándur* (irva az oklevelekben *Sandur*, l. Kovács, Ind., OklSz.); ez a szövég azt mutatja, hogy az átvett alak lehet egy **Sander* alak, vagy pedig, hogy a *Sándur* ≻ *Sándor* olyan magyar alakulás, a milyen a *Pétür* ∾ *Pétör* ∾ *Petër*, a mely régibb magy. **Pétr* alakra megy vissza. Ha már most a magy. *Sándur* ≻ *Sándor* egy régibb magy. **Sándr* (vö. székely *Sandri* beczéző alakot, Kriza, Vadr. 387) alakból való, hogyan keletkezhetett ez egy ol. *Sandro*ból, mért nem inkább **Sándra*, esetleg *Sandró* a magy. alak. Megszünnek e hangtani nehézségek, ha ezt mondjuk: A hazai latinban az *Alexander* névnek volt *Alexandrius* (vö. Knauz, Kortan 133), *Alexandrus* (vö. gör. Ἀλέξανδρος és l. Thes.) alakja mellett az olasz *Sandro* hatása alatt keletkezett lat. *Sandrus* alakja is; ezt az alakot egy 1291. évi oklevelünkben meg is találjuk (l. Kôvács, Ind.). Ebből a lat. *Sandrus*ból lett a magy.-ban *Sándrus* s további sorsában fejlődése e szónak ugyanaz, mint a többi *-us* végű lat. keresztnévnek, melyről alább olvashatni. A *Sándor* keresztnév tehát csak látszólagos kivétel.

Hasonló eredményre jutunk a német keresztneveknél is. Vegyük pl. az *András* vagy a *Ferencz* neveket. *Ferencz* nevünkről Szilasi Nyr. XII, 247. lapján azt irta, hogy semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy ez a ném. *Franz*ból lett. Ámde kimutatott-e valaha valaki ném. *Frenz* alakváltozatot, még pedig a XIV. sz. végéről, mert ilyen régi a magyar nyelvi alak és mert csak ebből érthető a magy. szó. Szilasi szerint eredetileg a németben is a szónak *Frenz*nek kellett hangzania, de hol van erre adat a gazdag német irodalomból? S ne feledjük a beczéző alakokat

sem. A ném.-ben van *Fränzchen*, *Franzl* s ezeknek nálunk semmi nyoma. Nálunk van *Franciskus*-földe (vált.: *Frenceske*-f., *Franciusz*-f., *Franceus*-f. Csánki II, 748; *Francias* MNy. X, 79), *Feri*, *Ferkő*, *Ferkó*, *Ferus*, *Ferike* s ez a kicsinyítés nincs meg a németben. Az *András* névnek is a ném.-ben *Andrêl*, *Andrêsl*, *Andəl*, *Andreserl* a kicsinyített alakja (l. Schmeller I², 99); hol van mindennek csak nyoma is a magy. *András* bőségesen folyó kicsinyített alakjai közt. Stark „Die Kosenamen der Germanen" című tanulmányában (lásd bécsi Akadémia Sitzungsber.-i 52. és 53. kötetét) kimutatja, hogy a germán személynévi beczézgetésnek ezek a képzői: *-i*, *-l*, *-ch* ∾ *-k*, *-t* ∾ *-d*, *-z* (= *sz*, *c*), *-lin* (= *lein*), *-chin* (= *chen*). Szilasi,* s utána Simonyi (l. TMNy. 558) hajlandó elhinni, hogy a magy. *Gyuri*, *Pali*, *Feri*, *Gazsi*, *Perzsi* stb. nevekben levő *-i* német eredetű képző. Ha a kérdés történetileg úgy állana, hogy a magy.-ban ez az *-i* először a *Náni*, *Tóni*, *Náczi*, *Lizi*, *Rudi*, *Betti*, *Vili*, *Friczi* nevekben lép fel, akkor igenis ez idegen eredetű beczéző nevekből, a melyek a magyarba kerültek, a magyarban elvonódhatott az *-i* képző s hozzátapadt aztán a *Gyuri*, *Pali* stb. keresztnevekhez. Ámde nemcsak tudja mindenki, hanem érzi is, hogy a *Náni*, *Tóni*, *Lízi*, *Rudi*, *Szepi*, *Vili*, *Friczi*-féle nevek nagyon is idegenek s nagyon is újak. A legrégibb adat egy magy. *Náni*-ra, *Tóni*ra Kassai meg Kresznerics szótáraiból mutatható ki. A többi felsorolt beczéző alakra még későbbiek az adatok (l. Kriza, Vadrózsák 386, 387). A magyarban az *-i* beczéző képző legelőször a következő adatokban mutatható ki: *Kati* (első adat 1360-ból, irva *Kathy*, MNy. X, 82, más adat OklSz.), *Jancsi* (első adat 1596-ból, irva *Janchy*, MNy. X, 81; más adat Pázmányból NySz. I, 140), *Peti* (1609-ből OklSz.), *Zsófi* (első adat 1526-ból, irva *Soffi*, más adat 1560—1665-ből, irva *Zsófi* OklSz.), *Laczi* (első adat 1602-ből Kis*laczi* András OklSz.). Kérdem már most azt, hogyan alakulhattak a magy. *Kati*, *Laczi* (kicsinyítés *Lácló*, *Lack* alakból s ebben *c* eredetibb *sz*-ből), *Gyuri*-féle beczéző nevek a *Friczi*, *Náni*-féle német beczézők analogiájára, mikor a *Kati*-félék régebbiek s a *Náni*, *Friczi*-félék nemcsak hogy újabbak, de talán a *Nánit* kivéve ma is egytől egyig mind a magyar fülnek idegenszerűek, idegenek.*

* A tővégi magánhangzók korában *Peti* (1211-ből OklSz., Kovács, Ind.; később *Petü*); *Gyüri* (vö. Vár. Reg. 45. §.: „Absolon et *Gyuri*"), de ez az *-i* természetesen nem képző.

Ezzel szemben megállapítható tények a következők:

A XVI. sz. óta (l. TMNy. 524) kimutatható a magy.-ban egy *-i* képző, a mely köznevekhez járul, cselekvőt jelent, de majd mindég kicsinyítő, sőt gúnyos mellékjelentése van. Ez a képző van a *játszi, csali, sunyi, zsugori* stb. féle szavakban. A képző, melynek eredetéről l. Melich, A magy. tárgyas ige 50 (máskép Budenz, UgAl. 244, de TMNy. 524, 542; Szinnyei, NyH.[4] 80), a mai nyelvben, a népnyelvben a játszi szóképzésnek igen gyakori eszköze (l. Laczkó G., Játszi szóképzés, NyF. XLIX, 15). Ez a képző folytonosan tért hódít s megállapítható, hogy az *-i*-vel képzett beczéző keresztnevek legnagyobb része ezzel alakult és alakul a XVIII. sz. második fele óta (példákat láss Verseghy, Analyticae Inst. Ling. Hung. Syntaxis I, 81—83, Kriza, Vadrózsák 386 stb.).

Az *-i* képző terjedésére, alakulására az is hatott, hogy a magyarban beczéző nevek egyszerű rövidüléssel is alakultak olyan nevekből, a hol az *i* etymologikus. Így lett *Zsófiából, Máriából, Boldizsárból Zsófi* (l. OklSz.), *Mári, Bódi*. A nyelvérzék itt az *i*-be functiót, kicsinyítést érezhet bele s az *i*-t képzőül el is vonhatja.

Szóval: a keresztnevekhez járulni szokott mai *-i* képző (l. erről lejjebb is) a történeti fejlődés világánál magyar képzőnek bizonyul, a melynek aném. *Nani, Frizi*-féle szavak *-i*-jéhez semmi köze. A találkozás véletlen.

Föltünő már most az is, hogy a germán képzők közül csak az egy *-i* jött át nyelvünkbe, egy képző, a melyet a magyar nyelven belül sokkal jobban tudunk megmagyarázni, ellenben a többi német beczéző képző közül egy sem. Pedig, hogy csak egyet említsek, az osztrák-bajorban az *-l, -rl* (vö. *Annerl, Franzl, Adrêsl* stb.) képző olyan sűrű használatú, hogy okvetlenül át kellett volna jönnie nyelvünkbe, ha a magyar beczézgető keresztnevek nagyrésze német eredetű volna.

Áttérek a szláv keresztnevekre. Ha mi a lat. *-us* végű keresztneveket, vagy azok egy részét szláv közvetítéssel kaptuk, akkor nyomának kell lenni e népi szláv hatásnak e keresztnevek beczéző alakjaiban is. A mai fölfogás, a mely a TMNy.-ban olvasható, az, hogy e téren a képzők közt sok a szláv. Csak egy a föltünő. A legtöbb ilyen idegennek tartott beczéző képzőről nem azt mutatjuk ki, a mit legrégibb szláv jövevényszavainkról, hogy bolgárok vagy szerbek, vagy szlovén-horvátok,

hanem azt, hogy tótok. Már ez a körülmény is kissé gondolkodóba ejthetne bennünket. A tények közelebbi vizsgálata még jobban növeli kétségünket. Vegyük például a magyar *-ó*, *-ő* beczéző képzőt az ilyen keresztnevekben, mint *Bedő* (: Benedek), *Bodó* (: Boldizsár), *Pető* (: Péter), *Gegő* ∾ *Gergő* (: Gergely), *Kató* (: Katalin) stb. A TMNy. 560. lapján erről azt mondja: „Az *-ó* képző ezekben szláv eredetű, vö. tót *Jano*, *Laco* stb. Az átvett férfinevek mintájára keletkeztek már a mi nyelvünkben a *Kató*-féle nőnevek s a *Pető*-féle magashangúak.“ Azt kérdezem már most, lehetséges-e mindez történetileg, hangtanilag. Ha Simonyi ki tudná mutatni, hogy a magyarban először csak *Janó*, *Laczó*-féle szó volt s hogy ennek mintájára alakult azután a többi keresztnév is, valószínűbbé lenne állítása. Ámde még ekkor is hangtanilag érthetetlen volna. A szláv szóvégi *-o* rövid hang, már pedig közszavakban ez a szláv *-o*, egy esetet kivéve (*vědĕr* : *vědro*), a régi átvételekben *-a*-vá lett a magyarban (l. MNy. VI, 62), a mit a *čudo* ≻ *čuda*, *sěno* ≻ *széna* stb. féle példák kétségtelenül bizonyítanak. Vegyük már most ehhez azt, hogy *Jano*, *Laco*-féle alakok ma sincsenek a magyarban, nemhogy a régi nyelvben. A magy. *Pető*, *Sebő*, *Bodó* stb., a melyekre annyi, de annyi példát tudunk idézni a legrégibb időktől a mai napig, az eredeti magy. *-ó*, *-ő* (≺ *-ach*, *-ech*) képzővel való alakulások, a melyeket se történetileg, se hangtanilag sem a tótból, sem más szláv nyelvből megérteni, megmagyarázni nem lehet (lásd részletesebben lejjebb). Vehetnék más, szlávnak tartott magy. képzőt is, az eredmény azonban ugyanaz lenne. E helyett azonban inkább azt kérdezem, hogyan van az, hogy csak olyan magy. beczéző képzőről mutogatják ki a szláv eredetet, a melynek magyar eredetét finn-ugor alapról is ki lehet mutatni, sőt a történeti magyar adatok világításánál csakis így lehet kifogástalanul meg is érteni, ellenben olyan beczéző képzőt, a mely kizárólag szláv s a mely a magyarból finn-ugor alapról eredetinek ki nem mutatható, olyat egyetlenegyet se tudnak kimutatni.* S mindehhez még egyet. Ha én egy

* A szláv kicsinyítőkről keresztnevekben, személynevekben és közszavakban l. a következő értekezéseket: 1. Zur Entwickelungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe von Alex. Belić, Archiv für slav. Phil. Bd. XXIII, XXVI; 2. Über die persönlichen Schimpfwörter im Russischen von W. Christiani, Archiv Bd. XXXIV; 3. Dr. T. Maretić: O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba (a zágrábi Akadémia „Rad“ czímű gyűjteménye 81., 82. kötetében); 4. C. Jireček: Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I. Teil 71—74. lap.

lat. *-us* végű keresztnévnek szláv beczéző alakjait egybeállítom, akkor még inkább látható, hogy a beczéző keresztnevekről vallott Szilasi-Simonyi-féle nézet tarthatatlan. Ha valaki például *Pál* nevünket szláv úton magyarázná, a hangtani okokon kívül megfejtetlen hagyná azt a körülményt, hogy *Pál* névnek megfelelő szláv beczéző alakok közül egy sincs meg nyelvünkben. A szláv **Pavlъ*nak ilyen beczéző alakjai vannak: lengy. *Pawełek*, cseh *Pavlíček*, *Pavlík*, tót *Pavelek*, *Pavelček*, *Pavčok*, *Pavko*, szerbhorvát *Pâvle*, *Pávko*, *Pávo*, *Pájo*, *Pája*, bolgár *Pàvelčo*, *Pàčë*, *Pàljo*, *Pàco*, *Pàko* stb.

Az olasz, német és a szláv nyelvek beczézgető módjainak az alapján tehát állítom, hogy Szilasi igen nagyot tévedett, mikor azt állította, hogy a magyar beczézgető nevek mindenestől átvételek. A kérdés történeti alapon való vizsgálata épp arról győz meg bennünket, hogy a beczézgetés, módjaiban és képzőiben, az esetek legeslegnagyobb részében eredeti magyar. Vannak a magyarban beczéző alakban átkerült személynevek, de ezek kicsinyített voltát a magyar ember nem érezhette. Ilyen név pl. a mai *Tata* város neve. Kézai ed Flor. 61 ezt írja: „Adduxerat etiam regina Constantia (Imre királyunk neje, a ki az arragóniai király leánya volt) cum ea sororem comitis Simonis et Bertrammi nomine *Totam* . . .“ Ez a *Tota* név van meg a mai *Tata* város nevében (más *Tata*, Vár. Reg. 226. §). A *Tota* névről már most azt olvassuk Stark „Die Kosenamen der Germanen“ czímű értekezésében, hogy az a germán *Adelais* beczéző alakja (lásd a bécsi Akadémia Sitzungsber.-éi LII, 261). Melyik magyar ember nyelvérzéke érezte e keresztnév beczéző voltát a XII. században? Vegyünk egy szláv példát. *Tihany* neve kétségtelenül egy szláv *Tichoň* személynévből való. Az is bizonyos, hogy a név a szlávságban egy *Tichomir*, *Tichoslav* stb. (lásd Rad. LXXXI, 129) személynévből, vagy egyenesen a szláv *tichъ* (‚still‘) melléknévből a szláv beczéző *-oň* (lásd Jireček, Die Rom. I, 71—4) képzővel alakult kicsinyített név. Melyik magyar ember érezte azonban azt a X. században, vagy akár ma, hogy *Tihany* beczéző alak? Idézhetnék más példákat is (vö. Alsó-*Kubin* neve tót *Jakub* : *Kub*ból és vö. Nyr. XLII, 425 stb.) arra, hogy beczézett, kicsinyített alakú személynevek, keresztnevek átjöhettek és át is jöttek hozzánk, de a szórványos adatokból nem következik, hogy a magyar keresztnévi beczézgetés, képzőivel és módjaival együtt, német és szláv eredetű.

Hogy a lat. *-us*-ba végződő nevek nem jöhettek át hozzánk se az olaszból, se a németből, sem pedig a szlávból, annak még egy, szerintem fontos, közvetett bizonyítékát idézhetem. Ha ugyanis az egyházi latin nyelvi név nem *-us,* hanem *-as, -es* végű, akkor a magyarban soha sincsen a név olasz, német vagy szláv nyelvi hangalakban, hanem kivétel nélkül egyházi latin, tehát egy műnyelvnek a hangalakjában; íme, a példák: *Ágnes* : lat. *Agnes*, ol. *Agnese*, *András, Andorjás* : lat. *Andreas*, ol. *Andrea*, szláv *Andrej*, *Ondřej, Ondrej*; ilyenek még: *Barnabás*, *Illés*, *Heródes*, *Jeremiás*, *Jónás*, *Júdás, Kajafás*, *Lukács*, *Mátyás*, *Mózes*, *Tamás*, *Tóbiás*, *Zakariás* stb.* Maga ez az egy tény, hogy az *-as, -es* végű latin egyházi keresztnevek egytől egyig mind az egyházi latin műnyelv útján terjedtek el, elégséges annak a nézetnek a megingatására, hogy a lat. *-us* végűek meg nem a hivatalos műnyelvből, hanem népi úton olasz, német vagy szláv közvetítéssel kerültek volna hozzánk.

Az eddigiekben romboltunk, lássunk most már az építéshez. Vigyázva és óvatosan fogjunk hozzá, mert csak így lehet szilárd az az épület, a melyet emelni akarunk. Célunk, hogy megfejtsük a lat. *-us* végű keresztnevek átkerülése útját-módját. E cél eléréséhez szükségünk van arra, hogy történeti fejlődésében vázlatosan ismertessük a magyar nyelvben dívó és dívott kicsinyítést, beczézgetést.

A beczézgetés a magyarban a következő módokon történik.

a) ***Rövidülés.*** A keresztnév egyszerűen megrövidül s ez a rövidült alak kedveskedést, beczézgetést** fejez ki. Ilyen rövidült alakok például *Barna* (= Barnabás), *Berta* (= Bertalan, lásd OklSz. 1128), *Bódi* (= Boldizsár), *Juli* (= Julianna), *Kata* (= Katalin, 1260-ból, MNy. X, 82), *Magda* (= Magdalena ∾ Magdolna), *Zsófi* (= Zsófia, lásd OklSz.) stb. Ez a rövidülés a keresztnevekben kimutatható a magyar nyelv egész történetéből, vö. *Andor* (= *Andorjás*ból OklSz.), *Barla* (= *Barla-*

* Nem kivétel *János* nevünk sem, melyet a lat. *Johannes*ből átvettnek tartok. E mellett szól az, hogy a régi nyelvben *Joános* OklSz., *Iványus* OklSz., *Johán, Johánk, Johánka, Jovánk, Jovánka* (lásd Vár. Reg.) alakok vannak, a melyek magyar beczézett alakok (lásd lejjebb is). — *Kozma* nevünk egy *Cosma* név átvétele, ilyen lat. alak a rendes *Cosmas* mellett szintén van (lásd Knauz, Kortan 159).

** Továbbfejlődve, az ilyen beczézgetés fölvesz amplificativ, deterioratív, pejoratív jelentést is.

*bás*ból OklSz.), *Bene* (= *Benedék*ből OklSz.) stb. Ennek az elvnek az alkalmazásával több helynevünket is megfejthetjük, a melyek ilyen rövidült kereszt-, illetőleg személynévből erednek. Ilyenek, hogy csak egynéhányat említsek, a következők: *Ják*, *Ják*fa Vas megyében (lásd Csánki II, 759, ugyanitt *Jákmonostora* is), *Ják*falva Borsod megyében (régen *Jákó*falva néven is, lásd Csánki I, 173). E helynevekben lévő *Ják* (ebből kicsinyítve *Jákó*, e néven helynevek Somogy, Szabolcs és Veszprém megyékben, lásd Csánki I, 517, II, 615, III, 235) a *Jakab* névnek rövidült *Ják* alakjából való, a melyet kereszt-, illetőleg személynévül használva, már a legrégibb okleveleinkben is megtaláljuk (OklSz., Kovács, Ind). A veszprémmegyei *Pét*-puszta neve (régi alakja *Pejt* is, l. Anonym. 48. § *peytu*, Csánki III, 247) szintén személy-, illetőleg keresztnévből való. Emlékeinkben *Pét* (írva *Pet*, *Peth*, *Petu*, lásd Vár. Reg., Kovács, Ind.) sűrűn használt férfinév s nem lehet más, mint *Péter* : *Petrus* rövidült, beczéző alakja. Végül hadd idézzem a tolnamegyei *Majos*, pestmegyei *Majos* ház a helyneveket. E helynevek régi irott és ejtett alakja *Majus*, *Mojus* (lásd Csánki III, 337, 440), **Mois*, s nem lehet más, mint a régi magy. *Mois* (vö. *Moys* Vár. Reg. és OklSz. 664) kereszt-, illetőleg személynév. Ez pedig rövidült alak a lat. *Moyses*ből.

A beczézgetés e módját, az úgynevezett rövidülést, ki lehet mutatni más nyelvekből is, de a magyarban ez nem kölcsönzés. Sok nyelvben a beczéző alakban a szó eleje marad el. Így lett a ném. *Hannes*, *Hans* a lat. *Johannes*ből, az olasz *Brogio*, *Lippo*, *Netta* stb. az olasz *Ambrogio*, *Filippo*, *Annetta* stb. szavakból. A magyarból a beczézgetésnek e módját a régiségből kimutatni nem tudom. Ha nyelvünkben van *Kabos* vezetéknév (lásd OklSz. 1602 óta), ez nem származik magyar nyelvi *Jakabos*ból. Vagy ha a palóczoknál az *Albert*et *Bertá*nak is mondják, ez lehet névátvitel *Bertalan*ból is. A *Betti*, *Nelli*, *Náczi*, *Máli*, *Muki*, *Czenczi*-féle szavakat csak a teljesség kedvéért említem; ezek nálunk egészen újak, nincsenek száz esztendősek sem s a német-franczia műveltség, ismeret terjedésével honosodnak.

b) ***Ikerítés.*** A magánhangzón kezdődő keresztnevek, pl. *Ilona* (beczéző alak: *Ila*), *Erzsébet* (beczéző alak: *Erzsi*, *Örzse*, *Özse*, *Öske*), *Anna*, *András*, *Ignácz*, *István*, sok esetben *p* vagy *b* kezdetű előtétet kapnak, tehát van: *Ilá*ból *Pila*, *Erzsi*ből *Perzsi* (ebből *Pere*), *Özse*, *Öské*ből *Bözse*, *Böske*, *Anná*ból *Panna*, *Andi*ból *Bandi*, **Ignáb*ól *Bigna* (Kriza, Vadrózsák 386), *Istá*ból

Pista. E nevek ikerítés útján keletkeztek; volt tehát: *Ila-Pila*, *Ista Pista* stb., s ebből önállósult az utótag (lásd erről Kúnos Ignácz, Az ikerszókról, Tanulmányok az egyetemi magyar nyelvtani társaság köréből I, III : 251). Bár a beczézgetés e nemét a régi nyelvből nem tudjuk kimutatni s újabb fejlődésnek kell tartanunk, mindazonáltal nem kölcsönzés, hanem eredeti magyar beczézgetés az. A reánk ható nyelvek egyikéből sem mutatható ki. Magyar beczézgető módnak tartja Szilasi is, lásd Nyr. XII, 252. (Folytatjuk.) Melich János.

Régi török jövevényszavaink hangtani tanulságaihoz.

III.

A törökök után most már régi szláv jövevényszavaink tanúvallomását is látva, lehetetlen elutasítani magunktól azt a gondolatot, hogy talán a régóta ismeretes *ád* és *adok*, *álom* és *alszik*, *hág* és *hagdos*, *hágy* és *hagyok*, *három* és *harmad*, *harminc*, *ház* és *haza hazul*, *lább* és **labog* (≻ *lobog*), *lágy* és *langyos*, *lagymatag*, *nyár* és *nyarat*, *vág* és *vagdal*, *vagdos* (mindezeket részletesen tárgyalja Gombocz NyK. XXXIX. 229 s köv. l.), valamint a *jár* és *jargal* (≻ *nyargal*), *gyartat* (MTsz.), *ám (ámbár)* és *amott*, *amúgy*, *amaz** alakpárok magánhangzó-váltakozása is a szónak egy- vagy többtagúságával van kapcsolatban, mert hiszen tudjuk, hogy *álom* és *három*, melyek ennek látszólag ellenmondanak, az Árpád-kor vége felé szintén csak egytagúak voltak.

Világos, hogy ezen, a magyar szókészletnek mind ősi fgr. szavaiban, mind pedig török, szláv és valószínűleg egyéb eredetű (vö. pl. *zsák* ∾ *zacskó*) régi jövevényszavaiban is észlelhető azonos hangtani jelenség, kétféle módon magyarázható. Vagy azt tehetjük föl ugyanis, hogy a magánhangzóknak a fgr. alapnyelvben föltett quantitásbeli fokváltakozása a régi török és szláv jövevényszavak meghonosodása idején a magyar nyelvben még teljes érvényében volt, úgy hogy a jövevényszavak egyszerűen alkalmazkodtak az akkori általános magyar hangviszonyokhoz (vö. BTürk Lehnw. 141), vagy pedig azt tehetjük föl, hogy valamiként az egykori quantitásbeli fokváltakozás a többi fgr. nyelvekben ma teljesen ki van egyenlítve az egyik vagy másik fok javára, éppen úgy ki volt ez már

* Idetartoznak ma még *hány* és *hanyadik*, *sár* és *sarat* is, de ez aligha hagyományozott váltakozás, inkább újabb korbeli analogia eredménye lesz.